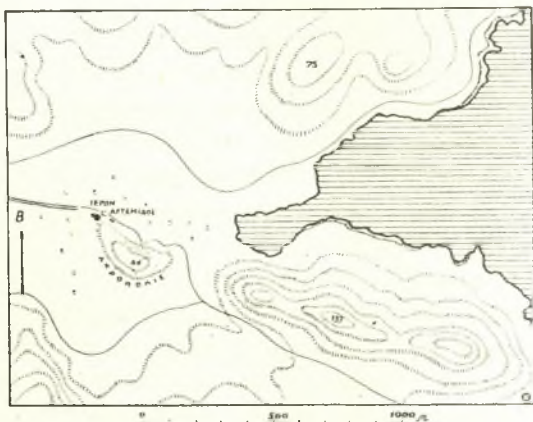

6^Α. ΕΚ ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΒΡΑΥΡΩΝΟΣ

ΒΡΑΧΕΙΑ ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Ὁ χαμηλὸς βραχώδης λόφος νοτιοανατολικῶς τοῦ Ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρῶνι, ὁ ἀναδυόμενος ὡς νησίς ἐν μέσῳ τῆς ἐλώδους ἐκτάσεως τῶν ἐκβολῶν τοῦ παλαιοῦ ποταμοῦ Ἑρασίνου (σχεδ. εἰκ. 1 καὶ εἰκ. 2),

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν σχεδιογράφημα τῆς περιοχῆς τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Βραυρῶνος.

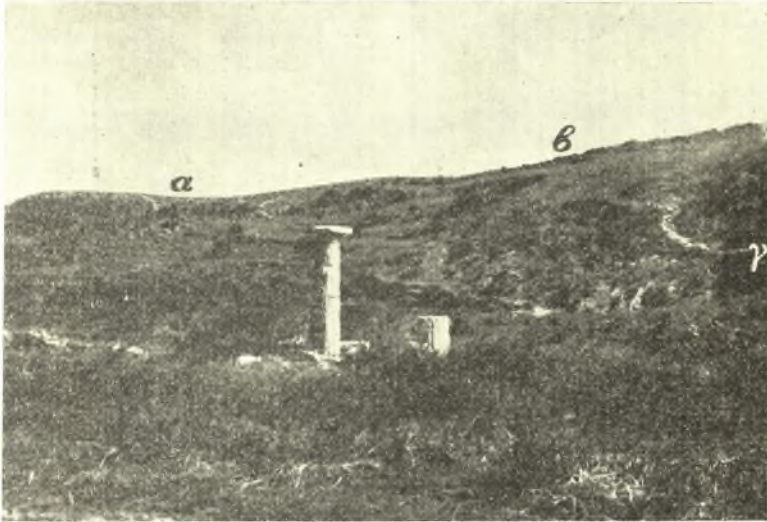
ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, τὸ προϊστορικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς (πρβ. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΕ 1945-48 σ. 83, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία). Κατὰ τὰς βορείας κλιτύς τοῦ λόφου (ὁ χῶρος σημειοῦται διὰ στιγμῶν ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκόνος 1), ὅπου καὶ σχετικῶς παχύτερα ἐπίχωσις παρατηρεῖται, μέγα πλῆθος ὄστράκων ἀγγείων καὶ πολλὰ τεμάχια ὀψιανοῦ, κατεσπαρμένα ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἰδρύσεως ἐνταῦθα προϊστορικῶν συνοικισμῶν, ἐξ ὧν κατ' ἐξοχὴν ἀκμάσας φαίνεται ὁ μεσοελλαδικός διότι εἰς τὴν μέσην ὑποδιαίρεσιν τῆς χαλκοκρατίας ἀνάγεται τὸ μέγιστον ποσοστὸν τῶν ὄστράκων. Ἀλλὰ καὶ τὰ παλαιότερα (πρωτοελλαδικὰ) κεραμεϊκὰ λείψανα εἶναι ἄξια λόγου, ἐνῶ τὰ ἐλάχιστα μυκηναϊκὰ καὶ μεταγενέστερα ὄστρακα, ἀφήνουσι μᾶλλον νὰ ὑπονοηθῇ, ὅτι ὁ λόφος εἶχε παύσει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους νὰ ἔχη οἶαν ἐκέκτητο παλαιότερον σημασίαν.

Α. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Τὰ εὐρεθέντα ὄστρακα ἀνήκουσιν εἰς δύο κυρίως τάξεις ἀγγείων: εἰς καλῆς ποιότητος ἀγγεῖα (1) καὶ εἰς εὐτελέστερα σκεύη (2).

1. Εἰς τὰ πρῶτα καταλέγονται πολλὰ ὄστρακα τῶν χαρακτηριστικῶν διὰ τὴν παραλιακὴν, νότιον ἰδίως, Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους βαθειῶν φιαλῶν μετὰ ἡαμφοσχῆμου προχοῆς, τῶν γνωστῶν ὡς «sauce boats»¹.

Ταῦτα φέρουσιν ἐξωτερικῶς καὶ ἐσωτερικῶς ἄμαυρόν ἢ ἡμίσιλπνον γάνωμα, χρώματος συνήθως ὑποτέφρου. Ὁ πηλὸς τῶν ἀγγείων εἶναι κατὰ

Εἰκ. 2. Ἡ προϊστορικὴ ἀκρόπολις τῆς Βραυρῶνος ὀρωμένη ἐκ τῆς στοᾶς τοῦ ἱεροῦ.
(α - β ὄριον τοῦ χώρου τῶν ἐπιφανειακῶν λειψάνων
γ ἀνωφέρεια τῆς προϊστορικῆς εἰσόδου).

κανόνα λεπτόκοκκος καὶ καθαρός, τὰ τοιχώματα λεπτὰ καὶ ἡ ὕψησις καλὴ (εἰκ. 3 α-γ, ε, ζ). Εἰς ἀγγεῖον μετὰ προχοῆς, πιθανώτατα, φέρον ὅμως λαβὴν ἀρχομένην ὀλίγον κατωτέρω τοῦ χεῖλους, ἀνήκει τὸ ὄστρακον δ. Γραπτὸν ὄστρακον ἀνήκον εἰς τὴν παροῦσαν κατηγορίαν, ἐν μόνον ἐλάχιστον εὐρέθῃ.

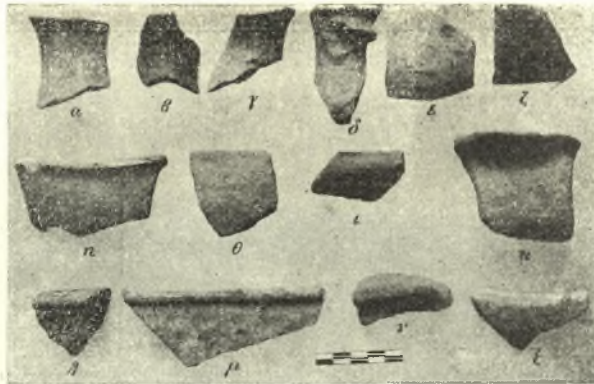
Ἐκ καθαροῦ κεραμόχρου πηλοῦ εἶναι κατεσκευασμένον ὄστρακον φιάλης μετὰ κυρτουμένων πρὸς τὰ ἔσω χεῖλέων (εἰκ. 3 ξ). Τὸ σχῆμα τοῦτο εἶναι σύνηθες εἰς τὴν ΠΕ κεραμεικῆν, γνωστὸν δὲ καὶ ἐκ τῶν ΠΕ συνοικισμῶν

¹ Διὰ τὴν γεωγραφικὴν κατανομήν τῶν sauce-boats πρβ. S. FUCHS Die griechischen Fundgruppen der frühen Bronzezeit, Berlin 1937, εἰκ. 5.

Ἐν Ἀττικῇ, πλην τῆς Βραυρῶνος, ὄστρακα sauce-boats ἀνεῖρον ἀφθονα καὶ εἰς τὸν προϊστορικόν (πρωτοελλαδικόν-μεσοελλαδικόν-ὑστεροελλαδικόν) συνοικισμὸν τῆς Ραφῆνας (Ἀραφῆνος).

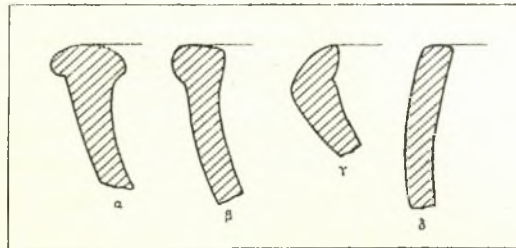
τοῦ Ἁγίου Κοσμά¹ καὶ τοῦ Κερασινίου², ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς Ραφήγας (ιδεῖ ἀνωτ. ὑποσημ. 1 σ. 189).

2. Παρὰ τὰ λεπτὰ ἀγγεῖα τῆς προηγουμένης κατηγορίας, ἀπαντῶσιν ὄστρακα ἀγγείων ἀμελεστέρας κατασκευῆς, ἐκ πηλοῦ ἀκαθάρτου ὡς ἐπὶ τὸ

Εἰκ. 3. Ὅστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων.

πολὸν πεποιημένα, μεμιγμένου δὲ μετ' ἄμμου καὶ τριμμάτων λευκοῦ πετρώματος (εἰκ. 3 η-λ, ν). Μεταξὺ αὐτῶν χαρακτηριστικαὶ εἶναι δύο πλατεῖαι ταινιοειδεῖς λαβαὶ (η, κ), ὡς καὶ μία ἐπιμήκης ἀπόφυσις (ν), τυπικοῦ ἐπίσης

Εἰκ. 4. Χαρακτηριστικαὶ τομαὶ χειλέων πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων (1:2).

σχηματισμοῦ³. Φιαλῶν ἐχουσῶν χεῖλη πρὸς τὰ ἔσω κυρτούμενα (εἰκ. 3 ι = εἰκ. 4 γ) ἢ παχυνόμενα (εἰκ. 3 λ = εἰκ. 4 α, εἰκ. 4 β) ὑπάρχουσιν εὐάριθμα δείγματα.

¹ G. MYLONAS AJA 38 (1934) σ. 265 καὶ εἰκ. 8b.

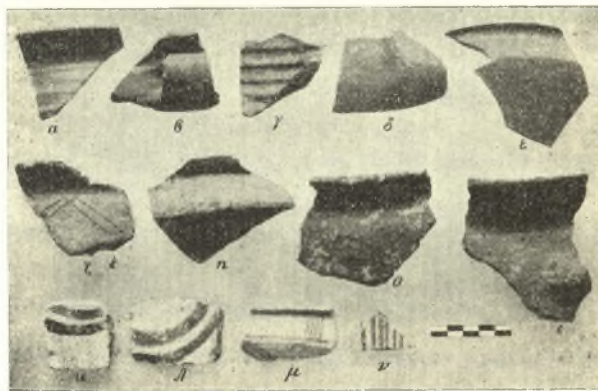
² Γ. ΜΠΑΚΑΛΑΚΙΣ ἐν ΑΕ 1933, Χρονικά, σ. 9. εἰκ. 4, 1-4.

³ Πρβ. ἐπὶ παραδείγματι WACE-THOMSON Prehistoric Thessaly, εἰκ. 101 ι, GOLDMAN Excavat. at Eutresis, εἰκ. 115,3, KUNZE Orchomenos III, εἰκ. 27 α, β καὶ εἰκ. 29.

Ἐγγαράκτου ἀγγείου ἐν μόνον ὄστρακον ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὴν Πρωτοελλαδικὴν περίοδον εὐρέθη καὶ τοῦτο φαίνεται κυκλαδικῆς προελεύσεως (εἰκ. 6 β)¹. Ἀμφίβολον ὅμως εἶναι ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνάγεται εὐμέγεθες ὄστρακον χειροποίητου ἐγγαράκτου ἀγγείου, ἐκ πηλοῦ καστανομέλανος καὶ ἀκαθάρτου, φέρον καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν βαθείας αὐλακώσεις, διηκούσας κατὰ μῆκος μέχρι τοῦ πυθμένος (εἰκ. 6 α).

Β. ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ εὐρέθησαν ὄστρακα ἀμφοτέρων τῶν χαρακτηριστικῶν τάξεων ἀγγείων τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων, τῶν *μινυείων* δηλ. καὶ τῶν *ἀμανροχρώμων* (matt-painted). Πολυάριθμα ἐξ ἄλλου εἶναι τὰ μονόχρωμα χονδροειδῆ ἀγγεῖα.

Εἰκ. 5. Ὀστρακα μεσοελλαδικῶν ἀγγείων.

1. Τὰ μινύεια (εἰκ. 4 α-ε) εἶναι κατὰ μέγα μέρος τεφρά, ἐλάχιστα δὲ κίτρινα ἢ μελανά καὶ ἀνήκουσιν εἰς ὅλα τὰ γνωστὰ σχήματα, κύλικας, κύπελλα θυρίποδα μετὰ λαβῶν ταινιοειδῶν ἢ ἐκ τῶν χιλιῶν ἀρχομένων, μετὰ βάσεων φερουσῶν πλαστικούς δακτυλίους (γ), εἰς ἀγγεῖα ἔχοντα τὴν ἐπιφάνειαν αὐλακωτὴν (α) ἢ κοσμουμένην δι' ἐγγαράκτων γραμμῶν κ.ἄ.

Μοναδικὸν εἶναι τὸ ὄστρακον εἰκ. 6 ζ, φέρον ἐπὶ τῆς κοιλίας παραλλήλους κυματοειδεῖς ἐξάρσεις, σχηματισθείσας διὰ πίεσεως ἔσθθεν. Τὸ ἀγγεῖον τοῦτο εἶναι ὡραῖον δειγμα τοῦ μεταπλασμοῦ μεταλλικῶν καθαρῶς σχημάτων εἰς τὴν πηλοπλαστικὴν. Διότι καὶ ἡ στεφάνη, ἣν σχηματίζει τὸ ὀριζοντίως

¹ Κυκλαδικὸν ἐγγάρακτον ἀγγεῖον (τηγανοειδὲς σκεῦος—frying pan) ἀνεῦρεν ὁ ἔφορος κ. Ἰ. Παπαδημητρίου ἐντὸς ἡμικυκλικοῦ τάφου παρὰ τὴν θέσιν Κοπρέζα, ΝΔ τοῦ Μαρκοπούλου.

πλατυνόμενον χεῖλος, καὶ τὰ δι' ἔσωθεν πίεσεως τῶν τοιχωμάτων σχηματιζόμενα ὀγκώματα, ἀσφαλῶς προέρχονται ἐκ τῆς μεταλλοτεχνίας, ἀφοῦ καὶ σήμερον ἔτι ἀπαντῶνται ἐπὶ ἀργυρῶν σκευῶν.

Ἄξιοσημείωτον ἐπίσης εἶναι *μικροσκοπικὸν ἀγγεῖον* (miniature), τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν παράδειγμα, τοῦλάχιστον μινύειον.

2. Τὰ ἀμαυρόχρωμα ὄστρακα δὲν εἶναι μὲν ὅσον τὰ μινύεια ἀφθονα, ἀνήκουσιν ὅμως εἰς τὰ πλεῖστα τῶν γνωστῶν σχημάτων, εἰς ὑδρίας, πρόχους, φιάλας μετὰ καμπτομένων τοιχωμάτων (εἰκ. 5 μ), τὸ πλεῖστον δ' αὐτῶν μέρος εἶναι κατεσκευασμένον ἐξ ὑποπρασίνου πηλοῦ καὶ φέρει τὴν τυπικὴν

Εἰκ. 6. Διάφορα κεραμεικὰ λείψανα, πυρὴν καὶ λεπίδες ὀφιανοῦ.

εὐθύγραμμον ἢ καμπυλόγραμμον κόσμησιν δι' ἀμαυροῦ (μελανοῦ συνήθως) χρώματος (εἰκ. 5 κ-ν). Ἐν μόνον ὄστρακον χονδροειδοῦς ἀγγείου ἐξ ἐρυθροποῦ πηλοῦ φέρει διακόσμησιν γεγραμμένην δι' ἀμαυροῦ ὑπολεύκου χρώματος ἐπὶ τῆς γυμνῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 6 δ), ἕτερον δέ, ἀνήκον εἰς ἀρίστης ποιότητος ἀγγεῖον, φέρει ἐπὶ τοῦ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος γραπτὸν εὐθύγραμμον κόσμημα δι' ἀμαυροῦ πάλιν ἐρυθροῦ βαφῆς (εἰκ. 6 ε).

3. Τὰ χονδροειδῆ ἀγγεῖα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ κεραμόχρου, συνήθως, ἀκαθάρτου πηλοῦ, ἰσχυρῶς ὀπηθέντος. Πιθόσχημα ἀγγεῖα, ὁμοιότατα πρὸς τὰ ἐν Ἐλευσίनि¹, καὶ ὄστρακα πίθων καὶ ἄλλων οἰκιακῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν σχετικῶς ἀφθονα. Τινὰ ἐξ αὐτῶν φαίνονται ὡς ἀποτυχημένα προϊόντα τῆς καμίνου, ἄλλα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ λίαν ἀκαθάρτου πηλοῦ (ὡς τὸ

¹ Πρβ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ Προϊστορικὴ Ἐλευσίς (Ἐλευσινιακά I, σ. 1 κέ.) σ. 81 κέ., εἰκ. 59.

ὄστρακον χύτρας εἰκ. 5 θ) καὶ ἄλλα φέρουσι μαστίδια (εἰκ. 5 ι)¹ ἀντὶ ἄλλης διακοσμῆσεως.

Ἐλάχιστα ὄστρακα ἀγγείων φέρουσι σιλπνὸν ἐρυθρὸν ἐπίχρῖσμα ἢ ἀλοιοφὴν² ἀλλὰ δὲν εἶναι σκόπιμον νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδίαν κατηγορίαν.

4. Τὰ ἐγγάρακα τέλος ὄστρακα εἶναι σπανιώτατα, ἐπὶ ἑνὸς δὲ (εἰκ. 5 ζ) παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀμαυρόχρωμα διάταξις τῶν διακοσμητικῶν στοιχείων.

Γ. ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Πενιχρὰ εἶναι τὰ κεραμεικὰ λείψανα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ταῦτα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους τῆς περιόδου (L.H. I καὶ II), ὡς ἐν ὄστρακον ὑψίποδος κυπέλλου ἐκ κιτρίνου πηλοῦ, φέροντος ὁμόχρωμον ἐπίχρῖσμα καὶ ἕτερον ἀνήκον εἰς κύαθον. Ἐν ἡ δύο γραπτὰ τεμάχια φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τοὺς αὐτοὺς χρόνους, μοναδικὸν δὲ εἶναι καὶ νεώτερον τὸ ὄστρακον τῆς εἰκ. 6 η. Δὲν εἶναι πάντως πιθανόν, ὅτι ὀφείλεται εἰς σύμπτωσιν ἡ χαρακτηριστικὴ ἀπουσία Μυκηναϊκῶν (ἰδίᾳ L.H. III) λειψάνων.

Ἡ μελετωμένη ἀνασκαφὴ τῆς προϊστορικῆς Βραυρῶνος θὰ παράσχη τὴν λύσιν πολλῶν προβλημάτων ὁμοίας φύσεως, θὰ ἐπιτρέψῃ δὲ νὰ γνωσθῇ ἡ ζωὴ ἑνὸς σπουδαιοτάτου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ἀττικῆς, καλύπτοντος χρονικῶς μέγα μέρος τῆς Χαλκοκρατίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

¹ Πρβ. Προϊστορικὴ Ἐλευσίς, εἰκ. 50,5.

² Ἐ.ἀ. σ. 77 κέ. κατηγορ. III β.